

СТАНДАРТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ

У статті досліджується стан фінансової звітності центральних банків і з'ясовується, наскільки змінилася структура бухгалтерського обліку центральних банків за останні роки.

Ключові слова: центральні банки, стандарти бухгалтерського обліку, фінансова звітність.

Постановка проблеми. З середини 90-х років фінансова звітність центральних банків як ніколи стала центром підвищеної уваги.

На думку науковців, існує чотири головні причини, які призвели до змін у фінансовій звітності центральних банків: зміна структури і розширення функцій центральних банків, що у свою чергу призвело до збільшення форм звітності і підвищення вимог до неї; Міжнародний валютний фонд (МВФ) розробив політику гарантій членських внесків, яка регулює стандарти для центральних банків країн, які беруть кредити у МВФ; як показала азіатська фінансова криза, банкам необхідно було знайти шляхи ліквідації непрозорості у взаємодії між центральними банками; вимоги МВФ щодо удосконалення Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Раніше центральні банки працювали під чітким керівництвом уряду. На сьогоднішній день багато банків отримали автономію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми проводилось зарубіжними і вітчизняними вченими. З вітчизняних можна виділити О. Кіреєва, П. Сенища, В. Ричаківську, Ю. Зарубу.

О. Кіреєв і Ю. Заруба вважають, що з посиленням тенденції до економічного піднесення в нашій державі питання ефективного виконання банками покладених на них у ринковій економіці функцій стає все більш актуальним [1, с. 24].

П. Сенищ говорить про необхідність вдосконалення організації бухгалтерського обліку в банках, створення стандартів обліку фінансових інструментів з метою інтеграції України у європейську і світову економіку [4, с. 3].

В. Ричаківська робить акцент на тому, що враховуючи світові тенденції до глобалізації економічних процесів, удосконалення міжнародних стандартів фінансової звітності, Національний банк України проводить політику, спрямовану на поліпшення якості процедур бухгалтерського обліку та фінансової звітності, забезпечення її прозорості та запобігання використанню банківської системи для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, що сприятиме процесу інтеграції України в Європейське співтовариство [3, с. 4]. Вона також зауважує, що з метою забезпечення прозорості і достовірної фінансової звітності Національний банк України розробляє і впроваджує нормативно-правові акти щодо складання фінансової звітності відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності [2, с. 33].

Зарубіжні вчені Р. Перрі і Дж. Мендзела вважають, що автономія висуває нові вимоги: як виконавці нових функцій в грошово-кредитній і валютній політиці, центральні банки покладають на себе нові обов'язки, ключовим елементом яких є прозорість у фінансовій сфері [5, с. 12-13].

Для більшості центральних банків надання формальної незалежності – початок, а не кінець боротьби з політичним впливом.

Фінансові видання переповнені прикладами, яким чином незалежність центральних банків може піддатися нападу: це може бути арешт губернатора і його судове переслідування або як у випадку з Іраком, знищення іноземних запасів (резервів).

Однак один із засобів тиску на управління центрального банку – критика непрозорості фінансової звітності і обвинувачення в невмілому розподілі банківських ресурсів.

Єдиний шлях для спростування цієї критики – це удосконалення структури фінансової звітності і прозорість, які захистять незалежність центральних банків. Прозорість – не ціна, яку центральні банки платять за незалежність, це – критична опора незалежності.

Невирішені раніше частини проблеми: визначення стану фінансової звітності центральних банків і з'ясування, наскільки змінилася структура бухгалтерського обліку центральних банків за останні роки.

Мета – дослідження та узагальнення питань щодо стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що використовують центральні банки, розробка рекомендацій стосовно вдосконалення стандартів.

Виклад основного матеріалу. В лютому 2003 року було проведене опитування центральних банків. Відповіді на питання надали 44 центральні банки: 39 % – банки країн, що розвиваються; 25 % – банки країн з перехідною економікою, заснованою на ринкових принципах (центральної і східних європейських країн і країн Співдружності Незалежних Держав); 20 % – банки країн, що виходять на світовий ринок; 16 % – банки країн з промислово розвинутою економікою. Країни – члени Євросони – розглянуті не були.

З 44 банків 17 (39 %) банків використовують стандарти IAS; 1 (2 %) – стандарти ESCB; 7 (16 %) – національні стандарти бухгалтерського обліку; 4 (9 %) – стандарти, встановлені центральним банком; 4 (9 %) – інші стандарти; 9 (20 %) – стандарти IAS, об'єднані з іншими стандартами; 2 (5 %) – національні стандарти, об'єднані із стандартами, визначеними центральним банком.

27 (56 %) банків почали використовувати один з цих стандартів з 2000 року, тоді як чверть (26 %) банків – з 2002 року, а 30 % вводили IAS або ESCB стандарти в період з 1995 по 1999 роки.

Із 29 банків 13 (45 %) – повністю прийняли IAS або ESCB стандарти, 15 (52 %) – частково прийняли IAS або ESCB стандарти, 1 (3 %) – використовує інший варіант стандартів.

Багато відповідачів відзначили, що вони не прийняли IAS 21.

В одному із центральних банків IAS більш менш повністю застосований за винятком того, що повний прибуток/втрата на переоцінках іноземної валюти не кредитується/дебетується по рахунках прибутків і збитків, а враховується як спеціальні запаси (резерви) переоцінки іноземної валюти.

Декілька центральних банків не роблять звіти про рух готівки або випускання по рахунку змін в акціях (активах).

З банків, що з'явилися на ринку, деякі відзначили, що перебувають на стадії ухвалення IAS. Один з них відзначив, що центральний банк має намір прийняти IAS в максимально можливому ступені, проте певні розбіжності можуть виявитися в результаті досліджень і аналізу досвіду інших центральних банків.

Банки країн з перехідною економікою, які, в основному, консультувалися з міжнародними фінансовими установами, також застосували IAS вибірково. Деякі з них не прийняли IAS 1, 7, 32 і 39 [5, с. 27].

Отже, серед центральних банків всіх категорій вартість у поточних цінах і валютна переоцінка залишаються ключовими перешкодами до ухвалення IAS повністю.

З 21 банку 12 (57 %) – застосовують стандарти, встановлені центральним банком, 9 (43 %) – національні стандарти бухгалтерського обліку.

Облікова політика центрального банку вимагає використання бухгалтерського обліку на основі нарощування або на основі готівки. З 30 банків 29 (97 %) банків використовують бухгалтерський облік на основі нарощування, 1 (3 %) банк – бухгалтерський облік на основі нарощування і готівки [5, с. 28].

З 19 центральних банків, що використовують облікову політику, визначену центральним банком, у 2 (11 %) банків розробляє та/або схвалює стандарти національний орган, у 13 (68 %) – рада директорів, у 1 (5 %) – комітет. 4 (21 %) банки використовують інший варіант, а 2 (11 %) банки не застосовують облікову політику, визначену центральним банком.

Банками також були зазначені ключові відмінності між структурою рахунків, що використовуються центральним банком, і IAS. До них належать: відмінності в переоцінці валютних прибутків і втрат; бухгалтерський облік вартості в поточних цінах згідно з IAS 39; складання фінансових звітів (потік готівки, зміни в акціях (активах), вимоги до розкриття інформації); різні регулятори (дефляція по індексу цін рахунку, переоцінка власності, устаткування) [5, с. 29].

Із 43 банків у 42 (95 %) фінансовий звіт включає балансовий звіт, у 41 (93 %) – затвердження (випуску по рахунку) прибутків і збитків, у 39 (89 %) – примітки до розрахунків, у 30 (68 %) – затвердження (випуску по рахунку) змін (замін) в акціях (активах), у 28 (64 %) – звіт про рух готівки, у 11 (25 %) – інші документи [5, с. 30].

Із 38 банків 33 (87 %) друкують фінансові звіти в щорічному звіті та/або іншій офіційній публікації центрального банку, 26 (68 %) – в Інтернеті, 11 (29 %) – в урядовій/національній газеті [5, с. 31].

Із 43 банків 20 (47 %) – підлегли політиці гарантій членських внесків МВФ, 23 (53 %) – не підлегли політиці гарантій членських внесків МВФ [5, с. 33].

З 44 банків у 30 (68 %) закони центрального банку визначають рівень щорічного розподілу прибутку банку, тоді як у 14 (32 %) – не визначають [5, с. 35].

В результаті опитування були визначені три типи механізму розподілу прибутку для центральних банків:

- чистий прибуток переміщується на загальний запасний рахунок, поки сума не досягне десятикратного розміру сплаченої частини акціонерного капіталу або 25 % обсягу грошової маси в обігу. Будь-який надлишок (активне сальдо), що залишається, розподіляється за допомогою дивіденду до уряду (визначено законом центрального банку);
- центральний банк сам вирішує як розподілити прибуток (не визначено законом центрального банку, але рішення ухвалює голова центрального банку, рада директорів або інший орган центрального банку);
- третій метод (детермінований): центральний банк і уряд визначають очікуваний прибуток на підставі вимог до фінансування центрального уряду в бюджетному році. Наприкінці року центральний банк зобов'язаний визначити відмінність між фінансовими цілями уряду згідно з угодою фінансування і фактичними надходженнями.

Як приклад, один центральний банк використовує своєрідну спонукальну схему для службовців: “щорічний чистий прибуток банку повинен бути розміщений (асигнований) у наступному порядку:

- 1) 20 % – до резервного фонду;
- 2) 6 % номінальної цінності акціонерного капіталу – акціонерам як перший дивіденд;
- 3) максимум 5 % суми, що залишилася, – персоналу в кількості, що не перевищує двомісячну суму зарплати, 10 % – до фонду резерву для надзвичайних ситуацій;
- 4) другий дивіденд акціонерам: максимум 6 % номінальної вартості акціонерного капіталу на підставі рішення Генеральної Асамблеї. Після цього розподілу сума, що залишилася, повинна бути передана Казначейству” [5, с. 36].

З 17 банків, у яких закон центрального банку не визначає рівень щорічного розподілу прибутку банку, у 6 (35 %) банків розподіл прибутку визначає рада директорів, в 1 (6 %) – виконавчий комітет банку, у 3 (18 %) – Міністерство фінансів, у 2 (12 %) – президент/прем'єр-міністр, в 1 (6 %) – законодавчий орган, в 1 (6 %) – парламент. У 3 (18 %) банків розподіл прибутку визначають вищезазвані варіанти у різних комбінаціях.

З 30 банків у трьох (10 %) рішення про розподіл прибутку ухвалюється на початок кожного бюджетного року, у 26 (87 %) – в кінці кожного бюджетного року. 1 банк (3 %) використовує інший варіант ухвалення [5, с. 37].

8 (18 %) банків із 44 були перекапіталізовані, 35 (80 %) – не перекапіталізувались, 1 (2 %) банк використовував інший варіант [5, с. 39].

2 (5 %) банки із 42 мають негативні активи.

З 44 банків 19 (43 %) складають валютну переоцінку відповідно до IAS 21, 10 (23 %) – на основі прибутку/втрат, переданих в резерв переоцінки, 6 (14 %) – на основі активів, 4 (9 %) – на основі прибутку/втрат, капіталізованих як борги/авуари. 5 (11 %) банків використовують комбінований спосіб [5, с. 40].

З 40 банків у 30 (75 %) на даний момент відбувається переоцінка валютних резервів, у 21 (53 %) – переоцінка золотого резерву, у 14 (35 %) – переоцінка резервів цінних паперів. 10 (25 %) банків використовують інший варіант переоцінки [5, с. 41].

З 44 банків у 40 (91 %) закон вимагає щорічної ревізії і всі банки проходять щорічну зовнішню ревізію.

З 44 банків у 5 (11 %) зовнішню ревізію проводять іноземні фірми Великої п'ятірки, в 1 (2 %) – іноземні невеликі п'ять фірм, у 22 (50 %) – місцевий офіс Великої п'ятірки, у 3 (7 %) – місцевий офіс Великої п'ятірки спільно з іншими фірмами, в 1 (2 %) – місцевий офіс невеликих п'яти фірм, у 2 (5 %) – місцева фірма, у 9 (20 %) – урядовий аудитор [5, с. 43].

За минуле десятиріччя методи і стандарти бухгалтерського обліку співпали більш ніж у 160 центральних банків. Частково це пояснюється крахом Радянського Союзу і Югославії, а також наполегливістю МВФ у виконанні країнами міжнародних стандартів.

Конвергенція стандартів обліку робить акцент на прозорості, обліку (звітності) і кваліфікованому управлінні. Центральні банки повинні не тільки подавати точні фінансові дані країни, але і поліпшувати свої стандарти шляхом упровадження міжнародних стандартів.

Досвід показав, що з 2000 року більш ніж половина досліджуваних центральних банків прийняла Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (IAS) або Стандарти Європейської системи центральних банків (ESCB).

З 44 опитаних центральних банків 39 % – частково прийняли IAS, 27 % – повністю прийняли IAS, інші – використовують Національні стандарти бухгалтерського обліку або комбінацію Національних стандартів з IAS.

ESCB стандарти затверджуються Радою управління ESCB і значною мірою базуються на IAS.

Ключовим моментом конвергенції стандартів обліку стало запровадження політики гарантій членських внесків МВФ, головною вимогою якої є ухвалення IAS або ESCB, і тому не дивно, що багато центральних банків останнім часом розглядають питання запровадження IAS або ESCB.

Взагалі, серед центральних банків виникла тенденція переглянути IAS, які суперечать характеру дій центральних банків. Найбільшу увагу серед них привертає IAS 21 (результати змін в обмінних курсах). Цей стандарт становить головну проблему в ухваленні IAS.

Центральні банки – некомерційні установи, тому принципи збереження і розподілу прибутку акціонерів (в більшості випадків, уряду) відрізняються від принципів комерційних банків.

Рівень розподілу прибутку центрального банку визначається законом центрального банку і угодою між центральним банком і урядом про діапазон розподілу прибутку.

Серед досліджуваних банків діапазон розподілу прибутку від банку до уряду коливається від 0 до 60 % і більше. Турбує те, що діапазон розподілу прибутку встановлювався на початку року, тобто раніше, ніж був відомий фактичний щорічний прибуток, і тому збільшувалася можливість ризику збитку капіталу.

Концепція капіталу в центральних банках є питанням закритим, оскільки банківський капітал не бере участь в отриманні прибутку, на відміну від капіталу комерційних установ.

Було розглянуто питання про перекапіталізацію банків. 20 % центральних банків відзначили, що законні підстави для перекапіталізації передбачають передачу від уряду до центрального банку цінних паперів (або доходів від їх продажу) у разі наявності негативних активів. Якщо цінні папери фактично передані банку, потім їх обов'язково потрібно відшкодувати з майбутнього прибутку.

Проте більшість відповідачів заявила, що їх правові норми не включають законодавчі важелі для вирішення проблеми перекапіталізації.

Тільки один з банків, правові рамки якого не містять юридичні (законні) умови для перекапіталізації, був повторно капіталізований.

Всі центральні банки, які були досліджені, пройшли зовнішні ревізії в 2001 році, і у 85 % випадках було виявлено проведення дискваліфікованої ревізії. У свою чергу, це довело, що важливо підвищувати якість роботи зовнішніх аудиторів, залучених в процес ревізії центральних банків.

В 2002 році 21 % аудиторів, які проводили ревізії центральних банків, були представниками уряду, тоді як міжнародний аудит Великої п'ятірки включав в свій склад 12 % представників центральних банків.

Великій п'ятірці належить багато офісів, які розташовані в різних країнах світу і надають аудиторські послуги. Проте в кожній країні існує тільки один центральний банк, і тому місцевим аудиторам складно якісно і в повному обсязі проводити експертизу центрального банку, що вимагає глибоких знань всієї банківської справи.

Висновки: більшість центральних банків прагнуть: прийняття всесвітньовизнаних стандартів рахунків IAS або ESCB; ухвалення стандартів припускає значні труднощі для центральних банків у сферах валютних прибутків і переоцінки втрат; вартості фінансових інструментів в поточних цінах; методи розподілу прибутку прописані в законі центрального банку, і визначаються центральним банком або урядом щороку; тільки мала частина центральних банків має юридичні (законні) підстави для їх перекапіталізації; майже всі центральні банки проходять щорічні зовнішні ревізії, якість ревізій значно поліпшується; центральні банки зобов'язані оповістити результати ревізій разом з фінансовими звітами.

Список літератури

1. Кіреєв О., Заруба Ю. Підвищення конкурентоспроможності банку: стратегічний підхід // Вісник НБУ. – 2003. – № 11. – С. 24-27.
2. Ричаківська В. Перехід банківської системи України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку: практика, проблеми, перспективи // Фінансовий ринок України. – 2005. – № 6/7. – С. 31-33.
3. Ричаківська В. Проблеми розкриття інформації у фінансовій звітності банків // Вісник НБУ. – 2004. – № 7. – С. 4-5.
4. Сениш П. Перші підсумки реформування обліку й звітності в банках // Вісник НБУ. – 1998. – № 2. – С. 3-4.
5. Accounting Standards for Central Banks. Edited by Neil Courtis and Benedict Mander. Central Banking Publications Ltd, 2003. – 403 p.
6. Coping with accounting standards and central bank transparency. Central Banking Journal. Vol. XII, № 2, November, 2001.

7. Mendzela, John, 2003, "Leadership and Management of Central Banks (Part 2)", Central Banking, Vol. 13, №. 3, February 2003. – P. 59-66.
8. Mendzela, John, 2002, "Leadership and Management of Central Banks (Part 1)", Central Banking, Vol. 13, №. 2, November 2002. – P. 40-46.
9. Performance Reporting by Government Business Enterprises – The Provision of Financial and Non-financial Performance Information in General Purpose Financial Reports. International Federation of Accountants Public Sector Committee, 1996.
10. Public Sector Performance Measurement, papers from conference organized by Institute for International Research, Wellington New Zealand, 1997.

Summary

The article deals with the state of financial reporting of central banks and analyses the changes in the structure of accounting of commercial banks in recent years.

Отримано 20.09.2006

Кондратюк, І.В. Стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які використовують центральні банки / І.В. Кондратюк // Вісник Української академії банківської справи.- Суми: УАБС НБУ, 2006.- № 2.- С. 53-57.